

Valgordningen – født i støy og strid

Valg og valgordninger 1814 til i dag

*Anders Todal Jenssen
Institutt for sosiologi og statsvitenskap
NTNU*

1

VGs leder 3. juni 1949:

Avslørt

***Avslørt, avkledt, ille tilredt står
Arbeiderpartiet etter ordskiftet i Odelstinget i
går. Den direkte konfrontasjon av de
stridende syn på Valgloven viste til gangs
hva som alt har fremgått av pressedebatten:
At Arbeiderpartiets forslag ikke lar seg
forsvare på saklig basis, at det er og blir et
uttrykk for maktmisbruk og den mest kyniske
spekulasjon i valgstatistikken (...)***

2

En kamp langs flere dimensjoner:

- Kampen for å holde nykommerne nede
 - Stemmerett
 - Sperregrense
 - Mandatberegning (høyt første delingstall)
 - Regler for registrering av partier/lister
- Kampen for eget parti
 - Felleslister, valgdager osv., osv,
- Kampen om geografisk representasjon
 - Bondeparagrafen
 - Fordeling av distriktsmandater
 - "Geokratiet"

3

Mange fikk stemmeretten i 1814. Den mest radikale i Europa?

- Hastverk: Ny grunnlov før Carl Johans tropper kan håndheve Kiel-freden (Norge avstått til Sverige)
- Prosjekt: Konstruksjon av en politisk bombe: grunnlov og organer for en selvstendig stat
- En stor andel av befolkningen fikk stemmerett
- Inspirasjon fra Frankrike: Folkesuverenitet
- Mangelfull geografisk fordeling
- Ikke hemmelige valg
- Valgmenn fordi infrastrukturen manglet

4

Sabotasje av stemmerettsreglene i 1883:
**Venstres "myrmenn" sikret
innføring av parlamentarismen**

- For å vinne kontroll over riksretten måtte Venstre vinne alle plassene i Lagtinget og i tillegg ha flertall i Odelstinget.
- Stemmerettsreglene favoriserte Høyre gjennom kravet om privateiendom (foretning eller jord)
- Venstrefolk på bygdene solgte uproduktiv jord – gjerne myr – til eiendomsløse venstrefolk for å sikre dem stemmerett

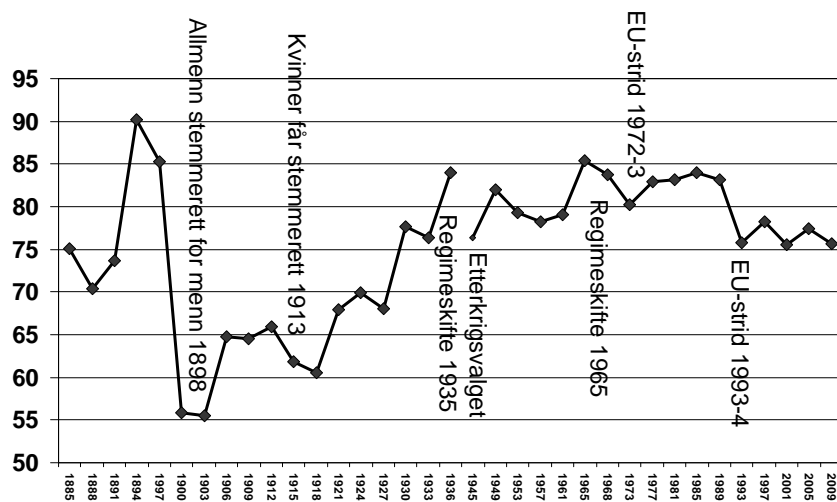
5

Endringer i stemmerett

- 1814-1905: menn, 25+ år, med privateiendom (jord eller bedrift), embetsmenn
- 1898: Allmenn stemmerett for menn over 25
- 1907: Begrenset stemmerett for kvinner
- 1913: Allmenn stemmerett for kvinner
- 1919: Stemmerettsalder senkes til 23 år
- 1949: Stemmerettsalderen 21 år.
- 1967: Senkes til 20 år
- 1978: 18 år
- 2011: Forsøk med stemmerett for 16- åringar

6

Valgdeltakelse ved Stortingsvalg: De nye velgerne var ikke mobilisert i 1900

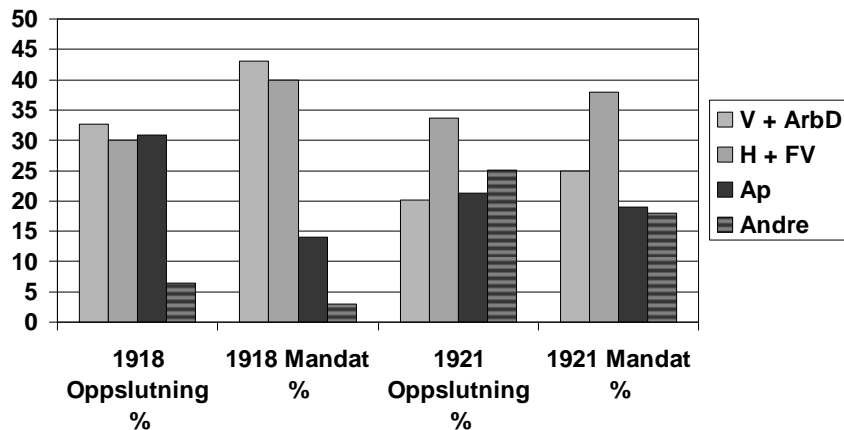
7

Valgordninger i Norge

- 1814-1905: Indirekte valg i flermannskretser:
 - Valg av valgmenn,
 - Bondeparagrafen (1859) fastsatte representasjonen by/land til 1:2
- 1905-1919: Flertallsvalg i enmannskretser, direkte valg
- 1919: Proporsjonal representasjon, listestemmer.
- 1920: Kumulering. Mandatberegning etter d'Hondts metode
- 1930: Adgang til listeforbund
- 1938: Valgperioden endres fra 3 til 4 år. Stemmerett ved 21 år.
- 1952: Bondeparagrafen oppheves, fylkene gjøres til valgkretser.
- 1953: Mandatberegning etter *modifisert* Sainte Lagués metode.
- 1957: Antallet stortingsrepresentanter økes til 155.
- 1985: Antallet stortingsrepresentanter økes til 157.
- 1988: 8 utjavningsmandater, 157 distriktsmandater, 4 % sperregrense for utjavningsmandater, forbud mot listesamarbeid
- 2003: 19 utjavningsmandater, 150 distriktsmandater. Ett utjavningsmandat i hvert fylke, automatisk regulering av antall distriktsmandater basert på folketall og areal

8

Fra flertallsvalg i enmannskretser i 1918 til proporsjonal representasjon og listevalg i 1921

"Andre" i 1921 er hovedsakelig Bondepartiet (17 mandater), stiftet 1920 og 9
 Sosialdemokratene (8 mandater), stiftet 1919 etter radikaliserings av AP

En utstrakt hånd til sosialistene?

"Under systemet med enmannskretser hadde Venstre kunnet oppnå overveldende flertall i Stortinget uten å ha flertall i velgerkorpset. Etter reformen av 1919 ville det være langt mindre sannsynlighet for at et Arbeiderparti i rask stemmestigning kunne komme i tilsvarende flertallsposisjon"

Rolf Danielsen (1984): *Borgerlig oppdemningspolitikk 1918-1940* s.19. Bd. 2 av Høyres historie

”Bondeparagrafen” kunne vært kalt anti-bondeparagrafen

- ”Bondeparagrafen”: forholdstallet mellom representanter fra by- og landkretser skulle være 1:2
- På dette tidspunktet bodde 10% i byene
- Motivert av frykt for ”bonderadikalisemen”
- Avskaffet i 1952 av H og AP. Den ville ikke lengre bidra til overrepresentasjon fra byene fordi bybefolkningen hadde nådd 33%
- Med fylkene som valgkrets (1952) overlates det til partiene å finne ballansen by/land i nominasjon

11

Listeforbund (1930-1945, 1985)

- Omleggingen til proporsjonal representasjon i 1921 førte til at flere nye partier ble dannet, først og fremst på borgerlig side (Bondepartiet 1920, KrF 1933)
- Oppsplittingen førte til ”bortkastede stemmer”
- Det borgerlige flertallet vedtok ordningen med listeforbund:
 - Partienes stemmer skulle telles sammen hvis det ga best uttelling
 - Partienes stemmer skulle telles særskilt hvis det ga best uttelling
- I 1985 tjent de borgerlige partiene 6 mandater på listeforbund og AP tapte 6.
- Innføringen av listesamband presset Arbeiderpartiet til et kompromiss: Utjæmningsmandater fra valget i 1989.

12

Kampen om ”styringstillegget”

- Valgordningene har ulik grad av ”styringstillegg”: Det største partiet får overrepresentasjon i mandater. UK ekstrem
- I vårt system er det *modifiseringen av Sainte Laguës metode* som bidrar med det kraftigste ”styringstillegget”. AP ønsket første delingstall 1,5. Det ble 1,4 (1952).
- Er forskjellen mellom 1,4 og 1,5 viktig?

13

Betydningen av første delingstall 1,4 eller 1,5

	Stemmer	1,4	3	5	7	Mandater
A	31466	22475,7	10488,7	6293,2	4495,1	3
SV	4685	3346,4	1561,7	937,0	669,3	
R	447	319,3	149,0	89,4	63,9	
SP	11259	8042,1	3753,0	2251,8	1608,4	1
KRF	2917	2083,6	972,3	583,4	416,7	
V	2119	1513,6	706,3	423,8	302,7	
H	6465	4617,9	2155,0	1293,0	923,6	1
FRP	12641	9029,3	4213,7	2528,2	1805,9	1

	Stemmer	1,5	3	5	7	Mandater
A	31466	20977,3	10488,7	6293,2	4495,1	4
SV	4685	3123,3	1561,7	937,0	669,3	
R	447	298,0	149,0	89,4	63,9	
SP	11259	7506,0	3753,0	2251,8	1608,4	1
KRF	2917	1944,7	972,3	583,4	416,7	
V	2119	1412,7	706,3	423,8	302,7	
H	6465	4310,0	2155,0	1293,0	923,6	
FRP	12641	8427,3	4213,7	2528,2	1805,9	1

Regneeksempel basert på stemmetall i Nord Trøndelag 2009 og 6 mandater.

Sperregrense på 4 %

- Innført for å holde nye små partier ute
- Begrunnelse små partier "på vippen" får uforholdsmessig stor makt
- Har holdt Rødt/RV ute, men har også rammet Norges eldste parti, Venstre
- Hindret ikke Aunelista (Finnmark) og Kystpartiet
- Fører til "taktisk stemmegivning"

Utjamningsmandatene 1988-2001: Både geografisk utjamning og utjamning mellom partiene

Fordeling av utjamningsmandater etter fylke					
	1989	1993	1997	2001	Sum
Akershus	3	2	2	2	7
Oslo	1	2	2	2	5
Rogaland	2	1	2	2	5
Østfold	1	0	0	0	1
Hordaland	1	0	1	1	2
Telemark	0	2	0	0	2
Buskerud	0	1	0	0	1
Hedemark	0	0	1	1	1 ₁₆

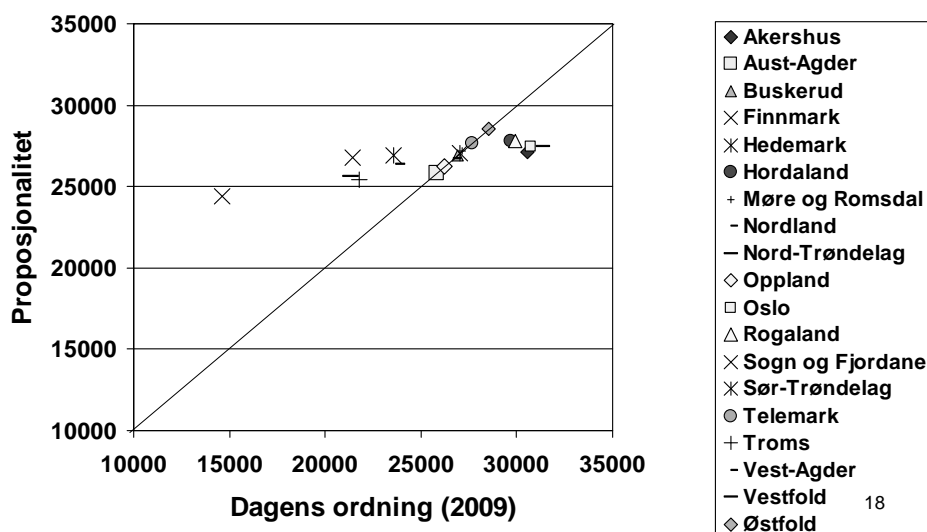
Kilde: Valglovutvalgets innstilling NOU 2003:1

Valgloven fra 2003 har "automatisk" revisjon av de 150 distriktsmandatene

- Distriktsmandater = (folketall + 1,8 x areal)
- Revisjon hvert 8. år basert på folketallsendring
- Første revisjon kommer før valget 2013
- Trolig vinnere: Oslo, Vestfold, Rogaland
- Tapere: Troms, Nordland og Hedemark

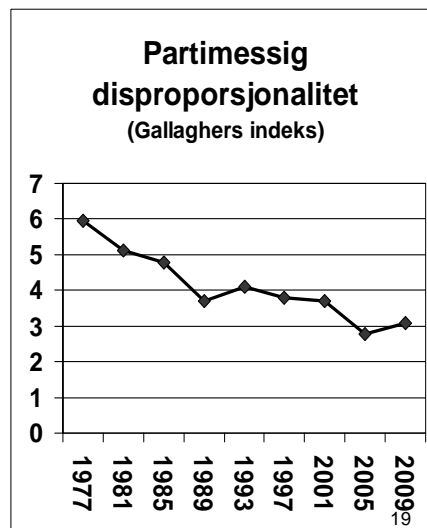
17

Dagens valgordning og "perfekt" geografisk proporsjonalitet

Proporsjonalitet mellom partiene sikres gjennom de 19 utjevningsmandatene

- Noe tror at geografisk overrepresentasjon av noen fylker begunstiger noen partier
- 19 utjamningsmandater gir bedre proporsjonalitet mellom partiene enn tidligere
- Kan gi "rare" resultater: V fikk mandat fra Finnmark i 2005 med 826 stemmer

(Kilde: Aardal 2010)

Diagnose: lokalvalg i krise. "Medisin": endringer i valgsystemet

- Senket stemmerettsalder til 16 år (SV, V)
- Direkte valg av ordfører (V, KS)
- Større innslag av personvalg (Valglovutv.)
- Bevegelige dager for lokalvalg (V)
- Lokale folkeavstemninger (V, SP, SV)
- Stortingsvalg og lokalvalg samme dag (Ap, FrP?)

Lawrence Rose:
Betydningen av "borgerplikt"

- Det eksisterer en sterk norm om "borgerplikt"
- 78,9% av de som deler normen stemte i '99
- Av de som mente en "bare stemmer når egne interesser er berørt", stemte 35%
- Forsvinner normen om borgerplikt?

